İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 2012/II, 43, 105-121

YENİ KENT YOKSULLUĞU, ATIK TOPLAYICILARI VE TEMSİL SORUNSALI: *KATIK* DERGİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Duygu ÖZSOY*

ÖZ

Yeni yoksulluk olarak kavramsallaştırılan süreçle birlikte Türkiye'de kent yoksulluğu süreklilik taşımaya başlamış ve yeni yoksullar yoksulluğun yarattığı yoksunlukla birlikte toplumsal süreçten dışlanmıştır. Çalışmada, Türkiye'de kent yoksulluğu bağlamında atık toplayıcıların yaşadıkları sorunlar, kendi deneyimleme biçimlerinden hareketle ele alınmış ve geri dönüşüm işçileri tarafından çıkarılan Katık dergisi, yoksulluk ve temsil ilişkisi çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışmada yoksulluk, somut kriterleri referans alan ve asgari temel ihtiyaçlara ulaşılabilirlikle ölçülen salt ekonomik bir yaklaşımla değil; toplumsal, kültürel, mekânsal, siyasal dışlanmışlıkları da kapsayan daha geniş bir bağlamda ele alınmıştır. Ana akım medyada yoksulluk, genellikle suçluluk ve suçla özdeşleştirilerek, toplumsal ve politik bağlamından kopartılarak, bireysel bir soruna indirgenerek ve/veya sadece niceliksel ölçütler kullanılarak sunulur ve temsil edilir. Geri dönüşüm işçileri tarafından çıkarılan Katık *dergisi aracılığıyla yoksul madunlar, seslerine kamusallık kazandırır ve kendi kendilerini temsil edebilme imkânına kavuşur. Ancak madunun kendini temsil etmesi durumu sorunsuz bir süreç değildir. Çalışmada temsilin imkânı ve imkânsızlığı arasındaki gerilimli ilişkiye işaret edilmiştir.*

Anahtar Kelimeler: *Katık* dergisi, Atık Toplayıcılar, Yoksulluk

NEW URBAN POVERTY, SCAVENGERS AND THE PROBLEM OF REPRESENTATION: AN ANALYZE OF THE MAGAZINE *KATIK*

ABSTRACT

The representation of poverty to be established with the external gaze is one of the main problems of the studies on poverty and representation. Along with the time course of the conceptualization of new-poverty, urban poverty has become permanent in Turkey. In this process, due to their deprivation which is caused by poverty and seems to be perceived as deficiency, new poor are excluded from society. The aim of the present study is to examine the problems of the scavengers established upon the way they experience these problems and to analyze the magazine named Katık which is prepared by scavengers in terms of the relation of poverty and representation. In this study poverty is searched by the means of social, cultural, enviromental and political exclusion. It is not seen just as an economical approach that's based on concrete criteria and evaluated by attaining the essential needs. Mainstream media relates poverty to crime, disregarding the context sees the problem as an individualistic matter and/or presents it only quantitatively. In the magazine, Scavengers' problems, association struggles, life stories, letters and poems written by them are published. Through the magazine, scavengers who are deprived of the representation right challenge their invisibility. The importance of the magazine is that it allows poor subalterns talking of themselves and it is an area that they are represented by themselves. In this way they reach out to public and find the opportunity to represent themselves. But the representation is not unproblematic. In the study the conflicts ot the relationship between possibility and impossibility of representation are indicated.

Keywords: *Katık*, Scavenger, Poverty

* Araş. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, duyguozsoy@gmail.com

GİRİŞ

Yoksulluğa bağlı toplumsal dışlanma, yoksulluğu kapsayan ama farklı farklı alanlarda yarattığı yeni sorunlarla yoksulluğun daha da derinden hissedilmesine neden olan büyük bir problemdir. Bunun için yoksulluğu sadece yaşamı idame ettirmek için gerekli ihtiyaçları karşılayamamaya indirgeyen niceliksel bakış açısı, problemi anlamlandırmada yetersiz kalır. Ekonomik yetersizlik beraberinde eğitim, sağlık gibi sosyal haklara erişimi de zorlaştırarak yoksulluğu derinleştirir, yoksullar toplumun kültürel hayatından, soylulaştırılan kent mekânlarından ve medyadan da dışlanmaya başlar ve bütün bu süreçler negatif olarak sürekli birbirini besler. Oysa Habermas'ın bir ideal olarak kurguladığı kamusal alanda, tartışma herkese açık ve herkes tarafından erişilebilir olmalıdır. Böyle bakıldığında aracılandırılmış kamusal alan olarak medya söyleminden dışlanmak ya da söylemi oluşturan aktif özne pozisyonu kazanamamak politika üretme sürecinden de dışlanmak anlamına gelir. Bu fasit dairenin kırılabilmesinde madun karşıt kamusallık yaratabilmek zor ama zorunlu bir gereksinimdir.

Atık toplayıcıları, yaptıkları işin düşük geliri, sağlıksız ve sosyal güvenceden yoksun koşulları, çöple uğraşmanın toplumsal olarak pislikle ilişkilendirilmesi gibi nedenlerle toplumsal dışlanmışlığı en fazla yaşayan iş kollarından birinin üyeleridir. Çalışmada atık toplayıcıların yaşadıkları yoksulluk ve yoksunluk ele alınmış, kendi çıkardıkları dergi olan *Katık* dergisi, alternatif bir medya örneği olarak madun karşıt kamusallık ve temsil sorunsalı bağlamında incelenmiştir.

Yoksullukla nasıl karşılaştığımız, yoksulluğu anlama ve yoksulluğa tepki verme biçimimizi şekillendirir. Medya, yoksulluk hakkında önemli bir bilgi kaynağı ve yoksulluğun tartışıldığı bir forumdur. Bu nedenle medya, insanların yoksulluğu anlamlandırmasını şekillendirmede anahtar bir rol oynayabilir (McKendrick at al., 2008: 5-6). Benzer şekilde; Clawson ve Trice (2000: 54) de politik bir konunun görsel temsilinin konunun tanımlanmasında önemli bir parça olduğunu savunur ve bu yüzden yoksulluğun görsel imajları üzerine çalışmanın önemine işaret ederler.

Anaakım medyada yoksulluk temsili sorunludur. Yoksulluğun medyadaki sunumu, genellikle yoksulluğu sınıfsal bir sorundan ziyade bireysel bir sorun olarak ele alan, kişisel yetersizliklere, başarısızlıklara vurgu yapan veya yoksulluğu dramatik hikâyelere dönüştürerek aktaran bir yaklaşımdır. Türkiye medyasında yoksulluğun temsili üzerine yaptığı araştırmasında Aksoy, "yoksulluğun yoksandığı, görmezden gelindiği ancak bununla tezat olarak yoksul ve/veya yoksullukla ilgili fotoğraflar kullanılarak yoksulluğun seyirlik hale getirildiği, haber fotoğraflarında sıklıkla kadın fotoğrafı kullanılarak yoksulluğun kadınsılaştırıldığı ve sıklıkla suçla ilişkilendirildiği" sonuçlarına ulaşmıştır. Aynı araştırmada, "yoksul ve/veya yoksullukla ilgili haberlerde tarihsel, ekonomik ve politik bağlamından kopuk olarak yalnızca bireyler ve olaylar üzerinde durulduğu ve yalnızca sonuçlara odaklanıldığı" tespiti yapılır (2010: 3234).

Bu bağlamda, *Katık* dergisi, özne olamayan, temsil edilmeyen, kendi sesiyle konuşamayan ve/veya konuştuğu zaman da dinlenmeyen (yoksul) madunun, sessizliğine yaptığı itiraz, mağduriyeti ve yoksunluğu aşmak amacıyla oluşturulan alternatif bir platform olarak değerlendirilebilir.

AMAÇ VE YÖNTEM

Çalışmanın amacı; atık toplayıcılarının yaşadıkları sorunları yeni kent yoksulluğu bağlamında ele almak ve toplayıcılar tarafından çıkarılan *Katık* dergisini, yoksulluk temsili bağlamında incelemektir. Çalışma iki aşamadan oluşmaktadır. Çalışmanın ilk aşamasında atık toplayan işçilerin yaşamlarına ve sorunlarına odaklanılmıştır. Çalışmanın ikinci kısmında ise *Katık* dergisi analiz edilmiştir. Atık toplayıcılar, karşı karşıya oldukları yoksulluk ve yoksunluğu nasıl anlamlandırmakta ve deneyimlemektedir? Kentle nasıl bir ilişki kurarlar? Yaşadıkları sorunlar ve sorunlarla baş etme taktikleri nelerdir? Dayanışma ağları var mı ya da etkin mi? gibi sorular çalışmanın ilk bölümünün temel sorunlarıdır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, geri dönüşüm işçileri tarafından çıkarılan *Katık* dergisi, dergiyi çıkaranlarla yapılan derinlemesine görüşmeler ve atık toplayıcıların dergi için yazdıkları yazılardan hareketle incelenecektir. Türkiye'de genel olarak yoksulluk ve özel olarak çöp toplayanların ana akım medyada temsil edilme biçimleri oldukça sorunludur. Yoksulluk, ana akım medyada, genellikle nedensellikten kopuk bir biçimde bazen suçla özdeşleştirilerek bazen de acıma duygusu ön plana çıkartılarak temsil edilir. *Katık* dergisi, yoksul madunların kendi kendilerini temsil etmesine ve sesi bastırılana ses vermesine olanak sunması nedeniyle önem taşımaktadır. Yoksulluk çok boyutlu bir sorundur. Çalışma, yoksul madunun temsil sorunsalı ile sınırlandırılmıştır.

Atık toplayıcıları; kâğıt, cam, metal gibi geri dönüştürülebilir ürünleri çöplerden toplayarak atık depolarına satan ve böylelikle geçimlerini sağlayan insanlardır. Atık depoları, daha büyük depolara daha büyük depolar da geri dönüşüm fabrikalarına satış yaparak geri dönüşüm sürecinde aracı rolünü üstlenirler. Depo ve daha büyük depo sahipleri de genellikle başlangıçta atık toplayarak işe başlayan veya halen atık toplayıcılığına devam eden kişilerdir.

Yoksulluk farklı bakış açılarına göre farklı tanımları yapılan olgulardan biridir. "Yoksulluk tanım ve ölçümünde en baştan üzerinde durulması gereken nokta, yoksulluk göstergesi olarak salt ekonomik kıstasların mı yoksa bunların ötesinde ve bunlara ek olarak sosyal ve hatta siyasal kıstasların mı dikkate alınacağı sorusuyla ilgilidir" (Şenses, 2009: 62). Mutlak yoksulluk kavramı, bir kişinin veya hanehalkının yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan asgari temel ihtiyaçları karşılamak için gerekli gelirin belirlenmesiyle ortaya çıkan yoksulluk seviyesinin altındaki ayni ve nakdi geliri olanları içerirken (İnsel, 2001:64); göreli yoksulluk, "her ülkeye göre değişen, bir toplumun günlük yaşamına katılmanın maliyetini gösteren miktara" (İnsel, 2001: 64) işaret eder. Bu iki denklemi de kapsayan karma yoksulluk denklemi ise yoksulluğu daha geniş bir perspektifin içinden tanımlar. "Yoksulluk bu bağlamda, haklara ulaşabilme ve ulaşmayı talep edebilme eksikliğini de içerir. Bu bir hak yoksunluğudur. Yoksulluk yoksunluğu içerir" (İnsel, 2001: 70).

Çalışma özelinde ele alınan atık toplayıcıların yoksulluğu, mutlak yoksulluğu kapsamakla birlikte, bu yoksulluğun sadece mutlak yoksulluk kavramı ile açıklanması gündelik hayatta karşılaştıkları yoksunlukları, toplumun dışına itilmişliği, haklara ulaşmadaki problemleri açıklayamayacağı için yetersiz kalmaktadır. Bunun için çalışmada, atık toplayıcılarının yaşadıkları sorunlar, yoksulluk ve yoksunluk bağlamında ele alınmıştır. Erdoğan'ın işaret ettiği gibi; yoksulluğun başka şeylerin yanı sıra, Bourdieu'nün deyişiyle, eğitsel, entelektüel

ve kültürel sermayeden veya meşru söylem araçlarından yoksunluk da olduğunu hesaba katmak gerekir (2007a: 45).

Çalışmada, niteliksel bir yöntem kullanılarak, Beyoğlu bölgesinde, toplayıcılar, depo sahipleri ve *Katık* dergisini çıkaran kişilerden oluşan toplam 12 kişiyle, toplayıcıların yaşadıkları veya çalıştıkları mekânlarda derinlemesine görüşmeler yapıldı. Depo sahipleri ve dergiyi çıkaran kişiler de ya eskiden toplayıcılık yapmış ya da halen toplayıcılık yapan kişiler. Toplayıcılar genellikle işsizlik nedeniyle İstanbul'a Türkiye'nin diğer kentlerinden göç etmişler. Ayrıca çok sayıda kaçak yabancı göçmen de bu işi yapıyor. Görüşülen işçilerin çalışma saatleri, sağlık durumları, bedensel güçleri ve ihtiyaçlarına bağlı olarak değişiklik gösterse de günde 5 saatle 9 saat arası bir süreyi kapsıyor. Kendi ifadeleriyle, çok şanslı oldukları günde 30- 35 lira para kazanabiliyorlar. Yaptıkları işi; sosyal güvencesiz, sağlıksız, pis ve alçak görülen bir iş olması nedeniyle insanların en son yapmak zorunda kaldıkları işlerden biri olarak görüyorlar. Toplayıcıların bir kısmı, kente göç ettiği zamandan beri bu işi yapan genellikle kendilerinden önce göç etmiş aile üyeleri veya tanıdıkları bu işi yaptıkları için, kente gelince onların aracılığıyla aynı işe başlamış. Görüşülen insanların daha büyük çoğunluğu ise başlangıçta başka işler yapmakla birlikte işsizlikle sonucu bu işe başlamışlar ama tümü bu işi zorunlu kaldıkları için yaptıklarını söylediler.

Atık toplayıcılar özelinde Türkiye'de yeni kent yoksullarının yaşadıkları sosyal güvencesizlik, toplumsal dışlanma, eğitim, sağlık vb. temel haklara ulaşamama, temsil edilmeme ya da yanlış temsil edilme gibi sorunlarına odaklanmak, *Katık* dergisinin öneminin ortaya konmasını sağlar.

BULGULAR

Çalışmada, ağır yoksulluk koşulları altında yaşayan atık toplayıcıların, sosyal güvencesiz, sağlıksız ve itibarsız olarak değerlendirdikleri bir işi yapmaları nedeniyle kendilerini toplumsal olarak dışlanmış hissettikleri; yoksulluklarının süreklilik arz eden bir nitelikte olduğu, bu durumun onlarda geleceğe dair derin bir umutsuzluk hali yarattığı ortaya konmuştur. Geri dönüşüm işçileri tarafından çıkarılan *Katık* dergisinin, sorunların ve çözüm önerilerinin tartışıldığı, yoksul madunların kendi sesleriyle kendilerini temsil edebildiği ve yaşadıkları yoksunluğu aşma aracı olacak bir mecra olarak görüldüğü bulgulanmıştır.

Atık Toplayıcıların Sosyal Güvence Problemi

Kazançları yeme, içme, barınma gibi temel ihtiyaçları dahi karşılayamayan atık toplayıcıların yaşadıkları en büyük problem sosyal güvencesizlik. Çalışma kapsamında ziyaret edilen küçük bir depoda işçiler hem topladıkları çöpleri biriktiriyorlar hem de burayı yaşam mekânı olarak kullanıyorlar. Duvar kenarlarında, yerde çok sayıda sünger döşek, odanın diğer alanlarında ise topladıkları atıklar vardı. Kendisi de bu odada yaşayan Reşat, "belli olmuyor, bazen 9 kişi bazen 4 kişi, kim nerede ne bulursa yer yatar" dedi. Bedensel güç gerektiren bu işin aynı zamanda sağlıksız koşullarda çalışmayı zorunlu kıldığı düşünüldüğünde işçilerin işe başladıktan kısa süre sonra sağlık sorunları yaşamaya başlamaları

olağan bir durum. Henüz 29 yaşındaki Güngör'ün "bu işe başladığımdan beri bir göbek arkadaşım değişti. 10- 15 kadar arkadaşım hastalanıp öldü genç yaşta, bu iş pis iş" sözleri, atık toplayan işçilerin karşı karşıya oldukları sorunun büyüklüğünün özeti. Bu işten kazandıkları para temel ihtiyaçlarını dahi zor karşıladığı için sigorta ücretlerini karşılamaları ise imkânsız. Dolayısıyla sağlık sorunu yaşadıkları zaman sağlık kuruluşlarına gidemiyorlar. Sağlık sorunu nedeniyle çalışamama durumunda ise minimum temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak bir hale geliyorlar. Reşat'ın "verem olsan bittin, sosyal güvencen yok, arkadaşlarının insafına kalmış"; Mehmet'in "hastalanınca kendi başımın çaresine kendim bakmak zorundayım"; Çetin'in "hastalanınca "iki aspirin, bir limon, bir soda, ne yapalım başka" sözleri yaşanan ya da yaşanacak olası sağlık problemleri karşısında atık toplayan işçilerin çaresizliklerinin ifadeleri.

Ayşe Buğra ve Çağlar Keyder, "Yeni Yoksulluk ve Türkiye'nin Değişen Refah Rejimi" başlıklı Türkiye'deki yeni kent yoksulluğuna ilişkin İstanbul bağlamında hazırladıkları raporlarında "ulusal kalkınmacı dönem müddetince İstanbul'a gelen Anadolulu göçmenlerin kentle başarılı bir şekilde bütünleştiklerini" söylerler. Işık ve Pınarcıoğlu bu durumu "nöbetleşe yoksulluk" kavramıyla açıklar:

Nöbetleşe yoksulluktan kastımız, her türlü yerel kaynaktan beslenen ilişki ağları sayesinde kent yoksullarının yaşama stratejileri oluşturmaları, bu stratejilerin kendilerinden sonra gelenlerin sırtından yürütülmesi ve yoksulluğun bir şekilde onlara devredilmesi. Gecekonduların bir bölümü bu sayede kendi yoksulluklarını devredebilecekleri bir kesim bulduğunda, yoksulluktan kurtulabilmekte ve hatta zenginleşebilmekte; yoksulluğun devredildiği kesimler de daha düşük olmakla beraber belli bir hayat standardına erişip ve kendi yoksulluklarını devredebilecekleri başka bir arsa işgal turuna katılmayı bekleyerek yükselebilme umudu taşımaktadır (Pınarcıoğlu& Işık: 2001: 32).

Buğra ve Keyder (2003: 9) ise "yeni yoksulluk" olarak adlandırdıkları son dönem süreçte, yoksulluk durumunun artık geçici olmadığını, yoksul insanların yoksulluklarını aşma olanağı göremediklerini, ailenin diğer fertlerinin de böyle bir güce sahip olmadıkları için, aile içi yardım mekanizmalarının yeterliliğine inanmadıklarını ortaya koyar. Yeni yoksulların eskisinden farklı olarak aile ve hemşerilik bağlarının sağladığı ilişki ağlarından da yoksun kalmaları, kent yoksulluğunun sürekli bir hal almasına neden olur.

Çalışma kapsamında görüşülen kâğıt işçilerinin çoğu, yakın çevreleriyle, onların da içinde bulundukları derin yoksulluk nedeniyle, isteseler de dayanışamadıklarını ifade ettiler. Görüşmecilerden Ali ise "bir gömlek üstün insanlar kendi bir gömlek üstü insanlarla muhatap oluyor. Seni beğenmiyor, öyle bir durum da var" sözleriyle, gündelik ilişkilerde, yoksulluğun yoksul olmayanlar tarafından dışlayıcı bir kategoriye dönüştürüldüğüne işaret etti. Ancak mal alım satımında ve çöp toplanan bölgelerin paylaşımında hemşerilik ilişkisi zaman zaman etken bir unsur haline de gelebiliyor.

Güngör: Bize mal getirenler Romanlar, zenciler, Türkler. Kürtler Vanlı'ya veriyorlar genelde, biz almıyoruz onlardan, bizde bir Kürt Türk ayrımı var burada, Çingeneler, Romanlar bize veriyor, Kürtlere de onlar mal götürmüyor.

Reşat: Çok kutu çıkan yerlerde kavga olur. (- Herkes her yere giremiyor o zaman?) Yok giriyor da yeni alan oldu mu öbür adam alamıyor bu sefer. Bir de bu işlerde

orası benim diyor, hara basıyorlar bunlar, bir caddeye çok sayıda hara koyuyorlar, sokağı parselliyorlar. Arkalarında güç var. O memleketli adamlar çok olduğu için. Hemşerilik var. Bu yüzden kavgalar oluyor. Geçen bir teneke için adam adamı öldürdü.

Yakın çevre dayanışmasının giderek azalması, hatta çoğu durumda ortadan kalkması ve yoksul insanların formel sistemin giderek dışına düşmesi, yoksulluğu kalıcı hale getirerek umudun tükenmesine neden olur. Atık toplayıcılık, atık toplayanlar tarafından yapılacak en son iş olarak görülse de başka bir işe geçmek için gereken ekonomik ve kültürel sermayeyi biriktirmeyi imkansız kıldığından mahkum olunan bir iş haline geliyor. Dolayısıyla görüşülen atık toplayıcılara egemen olan duygular umutsuzluk ve çaresizliktir.

Güngör: Yapabileceğim bir mesleğim yok, babamdan kalma bir işim yok, yapabileceğim tek iş bu iş... Ben panik atak hastası oldum. Psikolojim bozuk normal insanın psikolojisi gibi değil. İnsanlarla çok rahat kavga edebiliyorum mesela. Çok çabuk sinirleniyorum. Normal insandan daha çabuk sinirleniyorum. Çok ezildik, normal bir insan gibi değil ki, hayat bizi yordu, ben şimdi 30 yaşındayım ama 60 yaşına kadar normal yaşamış bir insanın görmediği çoğu şeyi gördüm.

Reşat: Kalma yerim de burası, yeri geldiği zaman kâğıtların üzerinde yatıyoruz yeri geldiği zaman haranın üzerinde. Sosyal güvencemiz yok ki. Hayatta yapılacak en son iş. Gerçi farkında olmadan önemli bir iş yapıyoruz ama işte sosyal güvencemiz yok, bu kadar gülünç bir şey mi olur, şu kâğıtlara bak, taş çatlasa 100 kilo toplarım, 4 lira. Bazen yeri geliyor 5 kere 10 kere aynı sokağa geliyoruz.

Şener: Kim beni işe alır bu saatten sonra?

Çetin: Nerden düştüysek düştük bu işe, düşmez olaydık. Bu işe giren çıkamıyor, serbest, karışanın yok, pis bir iş. Çöpçülük yapıp kim memnun olur? Çöp karıştırıyorum ama çöpün içinden ne çıkacağı da meçhul... Bu iş iş değil... Umut bu işte olmaz.

Hacı: Sosyal güvencen yok, Ben şu an 49 yaşındayım beni kim sigortaya alır? Gelecek yok yani bu işte, gücün takatin kesildi mi bittin, güç lazım bu işe.

Yaptıkları işe dair bahsettikleri tek olumlu özellik, bu işin, zamanı ihtiyaçları ve isteklerine göre özgürce organize etme imkânını kendilerine sunmasıydı. Geçmişte başka işlerde çalışan atık toplayıcılar, bu işlerde sigortasız çalıştıklarını, ücretlerini zamanında ve tam alamadıklarını, işverenleri tarafından kötü muameleye maruz kaldıklarını anlattılar. Bu durumda, kendi işlerini yapmak ve -az da olsa- kendi kazançlarının kendilerinin eline geçeceğini bilmek işin avantajları olarak değerlendirildi.

Hacı: Bu işe girdin mi çıkamazsın, serbest, istediğin zaman işe git.

Şener: Kurtulamazsın bu işten, serbest, yat kalk diyen yok

Ayhan: Başka iş yapmak istemem. Emir altında çalışmak bana zor gelir. Bu benim işim. Sabahtan akşama kadar da çalışsam zoruma gitmez.

Mehmet: Mobilya'da maaş vermedikten sonra, sigortamı yapmadıktan sonra niye çalışıyorum ki? Az kazanıyorsun, çok kazanıyorsun, kendine kazanıyorsun.

Modern Bir Olgu Olarak Çöp

Çöp yaşanan dönemin zihinsel dünyasına göre anlam kazanan, anlamı dönüşen ve bugün kullandığımız şekliyle modernliğe ait bir kavramdır. "Hijyen bilgisi, mekan kullanmadaki transformasyon, nüfus vb. tüm etkenler, çöpü bir şehir sorunu olarak tanıyıp, tanımlayıp, irdeleyip, çözümlemeyi mecburiyet haline getirmişti. Çöp, modernite bağlamında, "paradigmatik" bir sıçrama yapmaktaydı" (İsen, 2005: 141). Sanayileşmenin ve kapitalizmin hız kazanması ve ekolojik bilincin güçlenmesiyle birlikte çöp ve çöp sorunuyla mücadele etme giderek daha büyük bir problem haline gelir. Bu noktada, İsen(2005: 144); modern insanın teknolojik imkanlardan vazgeçmek veya kirlenmeye katlanmak yerine bir kez daha paradigma değiştirerek çöpe karşı yeni bir bakış açısı geliştirdiğini söyler. Çöp artık işe yaramayan ve kurtulunması gereken bir meta olmaktan çıkarak geri dönüştürülebilir ve yeniden kullanılabilir bir ürüne dönüşür dolayısıyla ticari olarak da değer kazanır.

Uygarlığın başlangıcından bu yana, ceset, çöp ve dışkı olmak üzere, bu üç şeyden kurtulmanın yollarının uygarlığın varoluş biçimini belirlemiş olduğuna işaret eden Somay (2005: 161, 167-8), bu kurtulma isteğinin sınıfsal boyutuna vurgu yapar. Sınıf yükseldikçe ceset, çöp ve dışkı arasına konan mesafe de artar. Uygarlığın dışkısı olarak çöp, üst ve orta sınıfların tüketirken ürettiği atık ürünken alt sınıflar için bu atık hâlâ kullanılabilir bir nesne olmaya devam eder. Yeni yarı çevreci kültür ile de üst sınıflar, atıkların tekrar dolaşıma girebilmesi için kurallar koymaya başlar.

> Çöp kelimenin tam anlamıyla, *homo economicus*'un üretim ve tüketim işlevlerinin sonunda ortaya çıkan fazla, artık. Ama bir artık değer sayılmıyor, daha ziyade bir eksik değer, yok edilmesi için üstüne emek ve para harcanması gereken bir eksi- fazla. Ama bu tüm sınıflar için doğru değil. Toplumun en alt tabakaları, çöpte bir değer bulabiliyorlar, onu eşeliyorlar ve üst sınıfların "çöp" olarak gördüğü bir sürü nesneyi alıp yeniden dolaşıma sokabiliyorlar (Somay, 2005: 167).

Çöpün, üst sınıflar için bir yandan ticari meta olarak kârlılığın keşfi bir yandan da çevreci düşüncelerin gelişmesiyle birlikte geri dönüşümün önem kazanarak çöp toplama ve değerlendirme işinin yani geri dönüşümün önem kazanmasıyla birlikte alt sınıfların çöple eskisi kadar rahat ilişki kurması engellenmeye başlanır. Eskiden rahatlıkla çöpleri karıştırabilen ve işlerine yarayan ürünleri buradan alarak kendileri için kullanabilen atık toplayıcıların yaptıkları iş, kurallarını sermayenin denetlediği bir sektör haline dönüşür. Bunlara ek olarak, Yardımcı ve Saltan'ın (2007), toplayıcılar üzerine yaptıkları araştırmalarında vurguladıkları gibi kentin soylulaştırılma sürecinde toplayıcılar artık kentin görselliğini bozan unsurlar haline dönüşür.

Erdoğan (2007b: 64), zenginin imgeleminde, yoksulun hem yaşadığı mekânla hem de bedeniyle, sağlıksız, kirli, pis kokulu addedildiğini dolayısıyla da tam bir mekânsal yalıtım sağlanamadığı ve karışıklık olduğu ölçüde, bulaştırılma, kirletilme korkusunun kendini gösterdiğini söyler. "Yoksul madunun grotesk bedeni, yüksek semboliği sarsar ve sınırlara, konumlara, kurallara saygı göstermediği ve özdeşlik, sistem ve düzeni rahatsız ettiği ölçüde tiksinmeye neden olur" (Erdoğan, 2007b: 65). Bunun için de atık toplayıcıların, özellikle kentin mutena kabul edilen semtlerinde ve insanların aktif olarak kenti kullandıkları saatlerde kentte görünür olması istenen bir durum değildir. Yardımcı ve Saltan (2007: 206-7)

bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

> Sokak toplayıcıları, Türkiye'deki toplam yıllık evsel atık geri dönüşümünün neredeyse tümünü gerçekleştiriyorlar. Ne var ki özellikle son dönemlerde gündeme sıkça gelmelerinin nedeni bu değil. "Toplayıcı" kentsel dönüşüm projeleri ile cilalanan, "küreselleşen" İstanbul'un, merkezinde görmek istemediği bir figür. Her şeyden önce kalıp yargıların hedefi. Çoğu kişi için toplayıcılar mutlaka ya Roman ya da Kürt kökenli. Yine pek çok kişi için suç işlemeye meyilli bir grubu temsil ediyorlar. Hayatta kalmak için çalışmak zorunda olduklarını kabul edenler bile, toplayıcılardan çöpleri dağıttıkları ve mahallelerini kirlettikleri için şikâyetçi.

Modern kent tasarımında atık toplayıcıların kentin görüntüsünü bozan bir unsura dönüşmesi ve çöpün karlılığının keşfi, toplayıcıların hayatını zorlaştırır. Kentsel çöplerin ihaleyle satılması sonucu, şirketler atık toplayıcıların eskisi gibi rahatlıkla çöpleri karıştırmasını ve toplamasını engelleyici girişimlerde bulunmaya başlar. Çalışma süresince, bu durumun yarattığı sorunlar görüşmeciler tarafından en fazla üzerinde durulan konulardır:

> **Hacı:** Numara verdiler, sigortalı olacaksınız dediler, 130 lira para aldılar, ondan sonra şirketler aldılar. Bu şirketlerin şimdi kâğıt toplamaya ihtiyacı var mı? Ondan sonra güvenlik koyuyorlar, haralarımızı elimizden alıyorlar, gece saat 4'e kadar İstiklal yasak bize, ne yiyeceğim ben? Bu numaraları verdiklerinde doktor bizden para almayacaktı, sosyal güvencemiz olacaktı. Sonra numaraları iptal ettiler.
>
> **Ali:** Semtlere gün koymuşlar, mesela Cihangir'e Çarşamba günü, bunu toplayanların günde kazanacağı para taş çatlasa 25 lira… Seni beni 100 kere satın alabilecek adam buna mı düşmüş?
>
> **Selim:** Belediye bu işi kaldırmak istiyor artık ne bileyim pislikten dolayı mı dağınıklık falan oluyor ya. Ama sonuç olarak geri dönüşüm yapıyoruz biz kötü bir şey yapmıyoruz. Çoğu zaman arabalarımız ellerimizden alınıyor belediye tarafından.
>
> **Çetin:** Polis, zabıta bizi görünce 69 TL ceza kesiyor, benim bir arkadaşım var bir günde 14 tane ceza getirdi. Bana ceza kestin neyin cezasını kestin ekmeğimi kazanmamın cezasını kestin. Yani her türlü kendini savunma hakkın var burada.

Çöp toplama ve geri dönüştürme işinin ihale edilerek şirketlere verilmesi, atık toplayıcıların gelecek kaygılarını artıran bir durumdur. Ancak başta belirttiğimiz gibi yoksulluk aynı zamanda haklara ulaşma konusunda da bir yoksunluk yarattığı için atık toplayıcılar karşılaştıkları bu sorunla mücadele edebilme gücünden kendilerini mahrum hissederler. Araştırmaya katılan atık toplayıcıların hepsi, durumlarını iyileştirebilmek için örgütlü bir mücadelenin gerekliliğine inansa da hak mücadelesi vermek için gereken bilgi ve maddi sermayeden yoksun oldukları için bunun zorluğuna değinirler. Ali'nin sendika kurmak için "sürüye paralı bir çoban lazım sözleri" hem maddi hem de entelektüel sermaye ihtiyacına işaret eder. Erdoğan'ın işaret ettiği gibi "eğitsel, entelektüel sermayeden yoksunluk kendi kendini değersizleştirmeye neden olur" (2007b: 59).

Sendikasızlık ve sosyal güvenceden yoksun çalışmanın yarattığı bir başka sorunsa işsizliğin önüne geçememenin yanında bedensel gücün bittiği, sağlık sorunlarının başladığı noktada, atık toplayıcılarının sosyal destekten yoksun kalmaları ve kendi sorunlarıyla mücadelede

yalnızlaşmalarıdır. "De Certeau'nun işaret ettiği üzere, bedene kazınmayan yasa yoktur. Yoksulluk da bedene kazınır ve bedende cisimleşir. Yoksul bedeni tahakküm ve sömürünün şiddetinin asıl nesnesidir" (Erdoğan, 2007b: 61). Reşat'ın ifadeleriyle "vücudun dur dediği yer" yoksul beden üstündeki şiddetle yüz yüze kaldıkları bir sona işaret eder. Ayşe Buğra'nın belirttiği gibi (2008); Türkiye'de sosyal politikaların, vatandaşlıktan doğan hak temelli bir kavrayıştan ziyade hayırseverlik, gönüllü kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve enformel dayanışma ağlarının merkeze alınarak şekillenmesi yoksul kesimin geleceğini bir belirsizliğe mahkum eder. Yoksulluğun neoliberal dönemde kalıcı bir hale dönüşmesi ile bu yardım mekanizmalarının zayıflaması ise gelecek karşısında hissedilen çaresizliği artırır.

> **Reşat:** Bak şimdi hastane durumu oldu, elim ayağım tutmadı, kötürüm oldum, sendika lazım bunun için, anlıyor musun? ... Sabaha kadar işte oluyorum, sabah geliyorum, demli bir çay yapıp içiyorum uykumu dağıtsın, tekrar bir daha çıkıyorum. Vücudum bir yerde dur diyecek.

> **Hacı:** Sendika gibi bir şey lazım. Örgütlenmek lazım. Millete dedim ki çöpleri götürelim İstiklal'e, haralara dolduralım, eylem yapalım dedim, dökelim İstiklal'in ortasına. Kabul ettiler, sabahleyin çıkacaktık kimse gelmedi. Yoksa depoları kapatmaya çalışıyorlar, ne yapacağız, ne yiyeceğiz? Hırsızlık mı yapacağım? Yaşamak için ne yapacağım, illa bir şeyler yapacağım.

> **Hacı:** Önder biri gerekiyor. Para da lazım parasız olur mu? Aydan aya bir şey vermen lazım sendikaya anlıyor musun? 50 mi 100 mü? Ben 300 lira para alıyorum bu işten. Bizi koruyacak bir yer lazım. Yoksa böyle geldi böyle gider. Ben geldim diyelim 70 yaşıma, ne olacak, gücün yetmedi bittin.

Atık Toplayıcılar ve Kent Deneyimleri

Beyoğlu bölgesinde çalışan çöp toplayıcıların çoğu her gün Cihangir, Nişantaşı, Gümüşsuyu, İstiklal Caddesi gibi ağırlıklı olarak orta ve üst sınıfların yaşadığı ve gündelik hayatını geçirdikleri bölgelerde çalışırlar. Buna rağmen bu insanların kentle kurdukları ilişki ve kentin olanaklarından yararlanabilme imkânları son derece kısıtlıdır. Türkiye'de kent yoksulluğu üzerine yaptığı araştırmalarının sonucunda Erdoğan, "yoksul madunların anlatılarının, toplumsal ilişkilerin git gide bakış(gaze) ilişkisi haline geldiğini ve hatta gözmerkezli(ocularcentric) bir özellik kazandığına işaret ettiğini" söyler. Zenginler açısından görmek istememe ve ters veya aşağılayıcı şekilde bakma ve sokakta çalışan çocuklar açısından da görünmek istememe ve görüldüğünde utanma gibi şekiller alan bir bakış ekonomisi ortaya çıkar. Toplumsal hiyerarşi, bakışın öznesi ve nesnesi olmak şeklinde cisimleşir (Erdoğan, 2007b: 52). Görüşmecilerle, kenti deneyimleme biçimleri hakkında konuştuğumuzda hemen hepsi ikinci sınıf insan muamelesi gördüklerini, başlangıçta bu pozisyonlarından utandıklarını ancak zamanla buna alışabildiklerini anlattılar.

> **Güngör:** Kesinlikle ikinci sınıf insansın, seni normal bir insan gibi kabul etmeyen çok, seni umursamıyorlar, ama alıştıktan sonra sen de onları umursamıyorsun.

> **Güngör:** Zenginler biraz daha İstanbul kültürü görmüş olanlar seni kabul ediyor ama

varoşlar seni kabul etmiyor, sonradan görme adam kabullenemiyor, zengin daha iyi.

Reşat: Öyle gençler var ki suyu içer, kutusunu gelip haranın içine atar. Bira içer bira kutusunu toplayıcının arabasına bırakır. Hakir görenler de var, eskiden daha çok oluyordu ama şimdi biraz alıştılar galiba.

Selim: İnsanlar çoğu zaman çöpleri dağıtmayın gibi sözler ediyor bize. Ama bunu yapmak zorundayız çünkü başka alternatifimiz yok, gelirimiz de yok. Onlar bize kızıyor biz onları idare ediyoruz ama sonuç olarak topluyoruz, ne olursa olsun bu işi yapmak zorundayız.

Mehmet: Bana diyorlar çöpü dağıtma, tamam ablacığım diyorum, şunu yapma diyor tamam ablacığım diyorum, başka çöpe gidiyorum. Bazısı daha ileri gidiyor, çöp senin olsun diyorum gidiyorum.

Sokaktaki tepkilere cevap veremediklerini, durumu idare ettiklerini söyleyenlerden biri de Çetin. Neden insanlara cevap vermiyorsunuz diye sorduğumda "Bazı insanlar çöpleri dağıttığında rahatsız oluyorlar, söylüyorlar. Ne yapacaksın, kavga etmeye değmez. Çünkü haksız olan ben olacağım, haksız o da olsa çöpçü insanız, hor görülen bir iş" diyerek bakış aracılığıyla kurulan iktidarın, atık toplayıcılara kendilerini haklı gördükleri durumlarda bile savunmasız kalma zorunluluğu doğurduğunu gösteriyor.

Ayhan: İlk insan yaptığı zaman utanıyor. Ben daha önce tamircide çalışıyordum 700 lira para veriyordu. Emir alıyordum, sigorta yapmıyordu, bıraktım.

Erdal: Bazı insanlar çok iyi kimisi de var çok yüksekten bakıyor. Hor görüyor. Ama bilmiyorlar, çevreyi temizlediğimizi bilmiyorlar. Bunun farkında değiller. Farkında olsalar zaten hor görmezler.

Erdal'ın "farkında olsalar zaten hor görmezler" sözleri, atık toplayıcıların kenti deneyimlerken yaşadıkları sorunlarla baş etme taktiklerinden biridir. Kentte uğradıkları şiddet ve toplumsal dışlanma sürecinin kurduğu iktidara karşın atık toplayıcılar bu sorunlarla baş edebilmek için kendi taktiklerini geliştirirler. Örneğin görüşmecilerden Aydın, yaptığı işin zorluklarının kendine kazandırdıklarından bahsederken "Bu işte pişiyorsun artık gözü karartıyorsun, her işi yaparım artık diyorsun, öyle pısırık erkek gibi değilim diyorsun" diyerek erkeklik vurgusu yaptı. Aksu Bora, yoksulluk ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişki üzerine yaptığı araştırmada, erkeklik gururu faktörü yüzünden toplumun en altında olmak, itilip kakılmak, adam yerine konmamak gibi deneyimleri kadınlardan daha ağır yaşadıklarını söylediklerini belirtir. "Erkekliğin iktidarla tanımlandığı bir yerde, kendi hayatları üzerindeki iktidarlarını yitirmiş erkekler, derinden yaralanıyorlar" der (Bora, 2007: 125). Aydın'ın "sokaklarda piştiği için" kendini pısırık erkeklerden ayırarak kendine güç atfetmesi yitirdiğini düşündüğü iktidarını geri kazanma çabası olarak değerlendirilebilir. Benzer şekilde Güngör de yaşadığı zor hayatı anlatırken geçim sıkıntısı yaşamayan erkeklerden söz açtı. "Git şimdi 30- 35 yaşındaki bir sürü genç bekâr. Niye? Kendine güvenmiyor. Ev geçindiremeyecek durumda, işi yok, hevesi yok ki adamın. Bilgisayardan başka hiçbir şey bilmiyor hayatında" sözleriyle varsıllığın ortaya çıkardığını düşündüğü güvensizlik haline vurgu yaparak 'zengin erkeği' farklı bir güçsüzlükle özdeşleştirdi. Mehmet ise varsıl kabul ettiği insanlardan bahse-

derken paranın insanı insanlığından uzaklaştırdığından dem vurdu: "Mesela yılbaşı, giderim İstiklal'e, herkes elinde bira, viski, yanında manitası ama ben yine çöp toplarım. Ben onlara özenmem, bir insanın cebine para girince o insan kuduruyor. Senin çok paran olsun sen insanların çoğunu tanımazsın. Cebinde parası olur, bu açtır ben tokum der, bana ne der." Erdal ise; üst sınıftan insanların yaşadıkları semtlerde atık toplarken onların yaşamlarına özendiğini söylese de bu varsıllığın hak edilmemiş bir kazançtan elde edildiğini söyleyerek kendi kazancının değerine vurgu yaptı ve erdemi ön plana çıkardı. "Ben de onun gibi olmak isterdim. Artık kolay para kazanılmıyor. O adamın kazandığı para helal para değil benim kazandığım helal. O adam 300 tane işçi çalıştırıyor, işçi asgari ücretle geçinemiyor, onun sırtından para kazanıyor. Ama ben emek sarf ediyorum, çaba gösteriyorum, alnımın teriyle para kazanıyorum, bu işi yapıyorum. Kul hakkı çok var. İstiklal caddesine gittiğim zaman insanlar geziyor, eğleniyor, içiyor her şeyi yapıyor ama fakire baktığın zaman gezemiyor çünkü çalışmak zorunda." Erdoğan, yoksul madunların yaşadıkları sorunlarla baş edebilmek için kendilerini, zenginlere karşı moral insani değerlerle resmettiklerini söyler, "bu açıdan, erdem, yoksul- madun öznenin kendini kuruşunda kilit bir rol oynuyor ve maddi sefalet ve manevi acı karşısında onun ayakta kalmasını sağlayan bir silah oluyor" der (2007b: 49). Yoksulların bir başka baş etme taktiği ise; zenginlerin dünyasını 'yalan dünya' olarak nitelemek ve dinsel referanslara başvurmaktır. Ancak Ahmet Çiğdem (2007: 223), dinsellik ve yoksulluk arasındaki ilişkinin nasıl ve hangi düzeylerde kurulabileceği sorunsalından hareketle yaptığı yoksulluk araştırmasında; dinin, şiddetli yoksulluk şartlarını yatıştıran ve yönlendiren bir etken olup olmadığına karar vermenin zor gözüktüğünü ve herhangi bir örgütsel yapılanmaya eklemlenmeyen sıradan insan Müslümanlığının, yoğun bir dinsel yaşantıya tekabül etmediğini söyler.

> **Güngör:** Zenginlere heveslenmiyorum çünkü Teşvikiye, Nişantaşı inanılmaz zenginlikler var, ulaşamayacağım bir şey. Bir el arabası taşıyorsun adamın altın q7 var, fiyatını duyuyorsun, akıl almayacak bir para. Heves etmiyorum, ulaşamayacağımı biliyorum.
>
> **Selim:** Biz her şeyden önce sağlığımıza duacıyız, aldığımız nefese dua ediyoruz. Allah bize ne verdiyse onu yapmak zorundayız. Tabii ki her insan gibi bizler de güzel bir hayat yaşamak isteriz. Ama insan alın yazısı neyse onu çekermiş. Bugün böyle olursa yarın belki bizim de değişik bir hayatımız olacak. Sonuç olarak burası dünya, yalan dünya. Bizler bazen görüyoruz bizim yaşımızdaki insanları o semtlerde güzel evlerde yaşıyorlar, arabaları, güzel bir hayatları var. İnsan bir an olsun hayal kuruyor, düşünüyor bazı şeyleri. Ama her şeye rağmen şükrediyoruz yapacak bir şey yok.
>
> **Çetin:** Gidiyorsun oraya, herkes işinde gücünde, yaz gelir millet tatile gider, denize gider, görüyorsun geliyorsun bir bakıyorsun en alta gelmişsin. Çukur bölgesi. Üst tabak orası alt tabaka burası. Helalinden kazanıyorum o bana yetiyor.

Katık Dergisi ve Atık Toplayıcıların Temsil Sorunu

2007 yılından itibaren, geri dönüşüm işçileri tarafından çıkarılmaya başlanan ve 9. Sayısına ulaşan *Katık* dergisi, reklam ve herhangi bir kuruluştan mali destek almaksızın 5 bin tiraja

ulaşmış, geri dönüşüm işçilerinin sorunlarına, hayat hikâyelerine, anılarına, deneyimlerine, şiir, hikâye vb. kendi yazdıkları yazılara, akademisyenler, politikacılar ve yerel yöneticilerle yapılan röportajlara yer veren bir dergidir. Finansman sorunu nedeniyle periyodik olarak çıkamayan dergi imkân bulundukça basılmaya devam edecek. Derginin yayın yönetmenliğini yapan ve kendisi de bir atık toplayıcısı olan Ali Mendillioğlu'nun görüşmemiz esnasında aktardığına göre derginin dağıtımı gönüllülerce yapılıyor:

> Dağıtımı çoğunlukla gönüllüler aracılığıyla yapıyoruz. Çok sayıda gönüllü dağıtımcımız var Türkiye'nin farklı yerlerinde. Onun dışında da örgütlü olduğumuz ya da ilişkide olduğumuz kâğıt depolarına da bırakıyoruz birer ikişer tane. Çünkü her toplayıcıya teker teker dağıtma imkânımız yok, toplu okunabilecek depolara bırakıyoruz. Dergiye birçok yerden çok talep var. Eğer gönüllü olarak ben bu derginin dağıtımını yaparım diyen çıkarsa adreslerine toplu olarak gönderiyoruz dağıtması için. Onun dışında bire bir tanıdığımız gönüllü dağıtımcılarımız da var, onlar da dağıtımını yapıyorlar. Dergiyi hem dışarıya hem de kendi arkadaşlarımıza ulaştırmayı hedefliyoruz. Dışarıda da bir görünürlük yaratmak, kendi derdimizi, meramımızı anlatmak istiyoruz.

Geri Dönüşüm İşçileri Deneği, hedeflerini; sadece sokakta toplayıcılık yapanları değil bir bütün olarak geri dönüşüm sektöründe çalışanları örgütlemek, sorunlarına çözüm üretmek, ekonomik, demokratik ve sosyal haklarını geliştirmek olarak beyan eder. *Katık* Dergisi de geri dönüşüm işçileri derneğinin ilke ve politikalarını sahiplenip savunduğunu ve bu ilke ve politikalar doğrultusunda yayın yaptığını belirtir. Dernek ve dergi Avrupa Birliği veya benzeri herhangi bir oluşumdan maddi destek almayı kabul etmez. Mendillioğlu, bu kararlarını maddi destek almanın sadece içeriğe müdahale riski taşımasından dolayı değil profesyonelleşmenin dergiyi farklı bir çizgiye kaydıracağı kaygısıyla da istemediklerini belirtti:

> Bunun en önemli nedeni şu aslında, kendi olanaklarımızla, imkânımız, gücümüzle yapmadığımız iş bizim işimiz değildir, bize ait değildir. Bu tür fonları ve benzeri şeyleri kullanarak yapılan işlere baktığımızda bu fonları kullanmadan çok çok daha verimli ve doğru işler çıkardığımızı fark ettik. (Mali destek almak) bir profesyonelleşmeyi de beraberinde getiriyor, işin doğası dayanışma ve paylaşım üzerine kurulu. Bunu ortadan kaldırıyor. Yani her şeyi hazır bir parayla yapmak, oradan gelecek paraya bağlı olarak iş yapmaya çalışmak yapacağınız işin önünde engel oluyor. İşin doğasına da engel zaten. Bir dergi çıkarıyorsanız ya da bir eylem yapıyorsanız ya da bir dayanışma çalışması içerisindeyseniz bu sağdan soldan gelecek fonlarla vs. ile değil ancak insanların gönüllülükleri üzerinden olabilecek bir çalışma. Türkiye'deki toplumsal muhalefet çok fazla kendini buraya yasladı, bu da çok rahatsız edici, hiçbir şey çıkmıyor. O tür bir fon alsaydık belki de bu dergi çıkmayacaktı başka tür bir dergi çıkacaktı.

Ali Mendillioğlu, Radikal gazetesine verdiği röportajda, "Dünyada iki iş var ki, 'Niye yapıyorsun' diye sorulmaz, 'Neden düştün' diye sorulur. Bunlar, çöp toplayıcılığı ve hayat kadınlığı. O kadar görünmeziz ki, sayımız hakkında kimsenin bir fikri yok. On binlerden bahsedebiliriz bu mesleği yapan, meslek denirse tabii... Anlatacağımız çok şey var. Depolarda paramparça kâğıtların içinde ne şiirler ne hikâyeler bulduk. Yoksulluğun en sembolik halidir geri dönüşüm işçileri" (Özdoğan, 14.02.2010) sözleriyle dergi aracılığıyla görünmez olanı görünür kılmanın, sesi bastırılana ses vermenin yolunu aradıklarına işaret eder. Çünkü genel olarak yoksullar özel olarak da geri dönüşüm işçileri sadece gündelik hayatta değil ana akım medyada da önemli bir temsil sorunu yaşarlar.

"Media Images of the Poor" başlıklı çalışma(Bullock, 2001), 1999 yılında, ABD'de üç aylık periyod boyunca, yoksulluk ve refahla ilgili 412 gazete yazısını analiz ederek medyadaki stereotipik yoksul imajlarını araştırır. Araştırma sonuçlarına göre; Birleşik Devletler'de yoksul insanların davranışları ve özellikleri hakkında ayrımcı stereotipler yaygındır. Düşük gelirli kişiler daha çok gündüz kuşağı talk şovlarda ve gerçekliğe dayalı suç programlarında yer bulur. Her iki tür programda da yoksul insanlar negatif tutumlarla izleyiciye sunulur. Bu tür programlar, düşük gelirli kadın ve erkeklere ulusal düzeyde ses veren ender kamusal arenalardan olmakla birlikte temsilin negatif yönlerinin ağır basması sorunlu bir toplumsal imaj yaratır. Örneğin bu tasvirler, düşük gelirli kadınların imajlarını, yetersiz ebeveyn ve çocukları için kötü rol model olarak pekiştirir. Yine gerçek olaylara dayalı polis dramaları, düşük gelirli erkekleri, genellikle de fakir siyahi erkekleri uyuşturucuyla ilişkilendiren stereotipleri pekiştirir. Yoksulluğun Birleşik Devletler'in en tahrip edici sorunlarından biri olmasına rağmen, televizyon haberlerinde yoksulluğa ilişkin hikâyelere nadiren yer verilir.

Benzer içerikli bir araştırmayı Türkiye'de yapan Gökalp, Ergün ve Cangöz (2010), "Türkiye'de Yoksulluğun ve Yoksulların Ana Akım Basında Temsili" başlıklı araştırmalarında, Türkiye'de yaygın haber medyasında, yoksulların; fobik, patetik, sözde- nesnel ve simgesel olarak yok edilerek olmak üzere genel olarak dört farklı başlıkta kategorize edilebilecek temsillerle yer bulduklarını saptar. Araştırma sonuçlarına göre (Gökalp at al., 2010: 158, 161, 165); yoksullar, ana akım medyada suçun ve korkunun kaynağı olarak gösterilirler, dolaylı olarak, yoksulluk suçlulukla yoksullar ise suçla özdeşleştirilir; yoksulların yaşadıkları trajik olaylar dramatize edilerek okurda duyarlılık ya da acıma uyandırmayı hedef alan temsillere yer verilir; yoksulluk rakamlara ve yüzdelere indirgenerek soyutlanır veya aslında münferit olmayan olay ve olgular makro boyutundan soyutlanarak bireyselleştirilir.

Kamusal fayda ve toplumsal sorumluluk misyonundan kendini arındıran ana akım haber medyasındaki yaygın yoksulluk temsillerinde yoksulluk ile ekonomik/politik sistem arasındaki kritik ilişki kamufle edilmektedir. Böylece yoksulluk kişiselleştirilerek bağlamından koparılır. Yoksullar, haber metinlerinde genel olarak ötekileştirilerek ve marjinalleştirilerek temsil edilir (Ergül at al., 2012: 54)

Yoksulluğun ana akım medyadaki bu sorunlu temsili, 2007 yılından itibaren geri dönüşüm işçileri tarafından çıkarılan *Katık* adlı derginin önemine işaret eder. Dergi, yoksulların kendi kendilerini temsil edebilmelerine, kendi sesleriyle konuşabilmelerine imkân verir. Köse, "geleneksel medya söylemine yöneltilebilecek en muteber eleştirilerden birinin, söz konusu söylemin dünyayı asla bir 'problem algılama ve çözme yeri' olarak görmemesi" olduğunu söyler (Köse, 2007: 11). Alternatif medyaya bir örnek olarak görülebilecek *Katık* dergisi ise; geri dönüşüm işçileri için yaşadıkları problemleri ve problemlerin ortaklığını algılama, problemler üstüne konuşma, deneyimlerini birbirleriyle paylaşma yönünde özdüşünümsel bir platform oluşturur. Geri dönüşüm işçilerinin dergiye gönderdiği yazılar incelendiğinde en fazla öne çıkan temanın görünmezlik ve yanlış algılanma sonucu yaşadıkları problemler olduğu görülür. Görüşmede Mendillioğlu dergi fikrinin oluşma sürecinde kendileri hakkında oluşan negatif algının dergi projesine hız kazandırdığını belirtti:

> Fikir kolektif bir fikirdi. Dergi çıkarmaya niyetleniyorduk sonra bir şekilde bir haber vesile oldu. Zaten kendimizi anlatmak gibi bir derdimiz vardı ama büyükşehir be-

> lediyesinin dergisinde bizimle ilgili bir haber çıkınca biz de madem herkes bizimle ilgili bir şey söylüyor biz de kendi sözümüzü söyleyelim diye hızlandırdık projeyi ve dergiyi çıkardık.

Katık dergisi incelendiğinde, dergideki pek çok yazının, derginin kendilerine ses vermesini ve kendi temsillerini kendilerinin oluşturabilmelerini olumladıkları görülür. Örneğin Cuma Yılmaz adlı toplayıcı, derginin 8. Sayısında yazdığı "Bir Katık Dağıtımcısının Deneyimleri ve Düşünceleri" başlıklı yazısında derginin çıkma amacını şöyle açıklar:

> İlk olarak derginin çıkma amacını anlatmayı daha uygun buluyorum. Türkiye'de yıllardır sokaklarda kâğıt toplayan insanlar var. Bizleri kimse tanımıyor, kimse bizlerden haberdar bile değildi. Kâğıtçı diyerek geçiyorlardı. Geri dönüşüm işçileri bile demek zor geliyordu insanlara. Yaşadıklarımızı ve sorunlarımızı herkese duyurmak için bir yayın çıkarmaya karar verdik. *Katık* dergisi ile ulaşabildiğimiz her yere ulaşmaya çalıştık ve sesimizi duydukça insanlar gerçekten de bizim görülmeyecek kadar küçük insanlar olmadığımızın farkına vardılar. Kimimiz şiirlerimizle, kimimiz yazılarımızla yüreğimizi taşıdık insanlara.

Katık okuyucularına hitaben derginin 8. Sayısı için yazdığı yazısında İstanbul'dan bir atık kâğıt işçisi de benzer düşünceleri tekrarlar: "Bu mücadele ile bizlerin de bu ülkede yaşadığını göstereceğiz. Bizlerin de bir yer sahibi olmasını istiyoruz. Toplum bize hor bakıyor; kimine hırsız, kimine balici, kimine serseri, kimine vurdumduymaz bir halde görenlere kendimizi, kim olduğumuzu göstereceğiz."

Bir başka atık kâğıt işçisi Recep de derginin 7. Sayısında derginin kendilerine sunduğu fırsatı şu cümlelerle açıklar:

> Belki şu an kimse bizim neler çektiğimizi bilmiyor, duymuyor ama gün gelecek hem dergimiz *KATIK*'ın desteği hem de biz kâğıt işçilerinin cesur yüreği sayesinde, sesimizi olabilecek en üst makamlara ulaştıracağımıza inanıyorum. Yeter ki birbirimize desteğimiz olsun. Burada *KATIK* dergisinde emeği olan herkese sonsuz saygılarımı sunarım. Gerçekten dergimiz aracılığıyla sizlerle paylaşınca çok rahatlıyorum.

Yazarak rahatlama görüşmeciler tarafından da ifade edildi. Örneğin Güngör, henüz yazmasa da *Katık* dergisinde yazmak istediğini belirtti ve yine yazamasa da günlük tutmak istediğini söyledi. "Aslında ben günlük tutmak istiyorum, içimi dökmek istiyorum, bir insana çok rahat açılamam, şimdi konuştuğuma bakma ama derdimi sıkıntımı anlatamam ama şöyle günlük tutsam belki rahatlarım." Görüşmecilerden *Katık* dergisinde çalışmış olan Şener de yazmanın kendisine iyi geldiğini anlattı: "Biz çıkardık o dergiyi. (dergide yazmak) İyi geliyordu, kalem her şeyi bozuyor, hâkim olsun avukat olsun savcı olsun o da okuyor onu, okumuyor mu? Başbakan okumuyor mu onu, gitmiyor mu başbakana? Başbakana da gönderiyorlar bunu."

Belirttiğimiz gibi *Katık* dergisi, atık toplayıcılar için kendilerini ifade edebildikleri önemli bir mecradır ancak derginin önemine işaret ederken Necmi Erdoğan'ın "yoksulların dilini ve anlatısını kutlamak acılarını ve yaralarını romantize etmek sonucunu doğurabilir. Ayrıca onların kendi dillerine ve anlatılarına atfetmedikleri bir eleştirel, estetik veya analitik statüyü atfetmek demek olabilir. Bu ise yoksul madunun özne olmayan konumunu, tümüyle kendine ait veya otantik bir dil ve söylem üretme olanağından yoksun olarak ve kendi diline

hâkim olamadan ve dilinde yabancı duran sözcüklerle konuştuğunu gizler" (Erdoğan, 2007b: 57) uyarısını da akılda tutmak gerekir. Madun açısından konuşmak sorunlu bir süreçtir. Mehmet adlı çocuk atık toplayıcısının *Katık* dergisinin 6. sayısında yazdığı yazı, madunun konuşurken karşı karşıya olduğu iç çelişkisinin bir örneğidir. Erdoğan, madun için, konuşma açısından birbirine karşıt iki eğilim olduğunu söyler: "sesini duyurma isteği ve konuşmaktan kaçınma" (2007b: 58). Mehmet'in aşağıda alıntıladığımız yazısında kendi kendine sorduğu "kâğıtçıdan yazar olur mu ki?" sorusu Erdoğan'ın işaret ettiği bu iki eğilimin somut halidir:

> İsmim Mehmet. Dergi için yazı topladıklarını söylediler. Ben de yazıları toplayan abla gelince herkesten gizli yazdığım şeyleri utanarak gösterdim. Aslında günün birinde birilerinin okuyacağını hiç düşünmemiştim, ama birden başkası merak edince çok heyecanlandım. Demek ben de çok istiyormuşum başkaları yazılarımı okusun, sesimi duysun. Abla "demek sen zaten bir yazarsın" dedi. Kâğıtçıdan yazar olur mu ki demek istedim ama aslında ben de inanmıyorum ki kâğıtçı olduğuma. Sanki başkası kâğıtları topluyor bense sürekli hayal ediyorum, kafamda sesler oluyor. Gerçek ben hangisi bazen ben de karıştırıyorum.

Atık dergisindeki yazılar incelendiğinde geri dönüşüm işçilerinin yalnızca mücadelelerine dair yazmadıkları hatta daha çok aşkları, umutları, hayalleri gibi bireysel konularda yazmayı tercih ettikleri görülür. Ali Mendillioğlu da yaptığımız görüşmede, derginin işlevlerinden birinin de mücadelelerinin duyulması amacına hizmet etmekten çok başlı başına yazma ediminin kendisi için yazma olduğunu söyledi:

> Zaten derginin bir işlevi de yazmayan çizmeyen insanların kendini ifade edebilmesi boyutu. Bu şu anlamda değil hani biz de yazalım başkaları duysun değil, bunun kendisi başlı başına bir iş. Hiç eline kalem alıp yazıp çizmemiş bir insanın yazması başlı başına bir iş. Onun dışında şöyle bir etkisi oluyor derginin; mesela dergide bir fotoğraf kullanıyorsunuz, o fotoğraftaki arkadaş bir başka kağıtçının arkadaşı ise O da geliyor benim niye fotoğrafım yok diye O da çektiriyor ya da işte yazısı çıkan bir arkadaş kendi yazısını herkese okutuyor, işte bu benim yazım diye, böyle bir motivasyon aracı olarak önemli bir faydası var. Onun dışında da dışarıdan da bir şekilde eline geçip okuma imkânı bulan insanlar bize ulaşmaya çalışıyor. Birçok insanla böyle bir gönül birlikteliğimiz oldu. Birlikte yaptığımız işler de oldu.

Demet Dinler (2010), *Katık* dergisi üzerine yazdığı yazısında dergide yazan işçilerin sadece ekmek kavgası ya da sınıf çıkarları üstüne kafa yormadıklarını, bu kavganın zaten onların yaşam biçimi olduğunu söyler. "Onlar kendi varoluşları üzerine, etraflarını saran toplumsal gerçeklik üzerine düşünürler. Sömürüden ya da kolektif kurtuluştan söz etmek yerine kendi yaşamının farklı olabileceği ihtimalinden söz ederler." Kolektif eylemin geri plana itilerek işçinin yüksek özlemlere kapılmasının, işçinin aidiyet duygusunu yitirmesi sonucunu doğurabilme ihtimaline değinen Dinler, bu durumun bir tehdit değil aksine bir fırsat olarak görülmesi gerektiğini belirtir. "İşçi sınıfı içerisinde öne çıkan kişilerin, işçi gruplarını yönlendirebilme yetisini biraz da bu farklı olma durumlarından aldığını; işçinin yaşadığı içsel çelişkilerin dönüştürücü bir siyaset ve güçlü bir sınıf hareketi için potansiyel olarak kullanabileceğini" iddia eder.

SONUÇ

Yeni kent yoksulluğu eskisinden farklı olarak yoksulluğu zamanla mücadele edilebilir ve üstesinden gelinebilir olmaktan çıkararak gittikçe daha kalıcı hale gelmesi durumunu ifade eder. Yoksulluğun sürekliliği ve hak temelli sosyal politika alanın zayıflığı insanların geleceğe ilişkin kaygılarını artırır. Yoksulluk giderek daha fazla ekonomik, mekânsal, kültürel, toplumsal dışlamayı doğuran yoksunluk üretmeye başlar.

Enformel bir iş kolu olan geri dönüşüm işçiliği bu süreçten fazlasıyla etkilenir. İşin koşullarının daha iyi bir işe geçiş şansı yaratabilmek için gerekli kültürel ve ekonomik sermayeyi sağlayamaması atık toplayıcılığını sürekli mahkûm olunan bir iş haline getirir. Sağlıksız koşullarda sosyal güvenceleri olmaksızın çalışan atık toplayıcıların en büyük kaygıları sağlıklarını kaybetmeleri durumunda yaşayacakları çaresizliğe ilişkindir. Üstelik son yıllarda, çöpün kârlı bir mal olduğunun sermaye tarafından keşfiyle birlikte sağlıklı olmaları durumunda bile ihale ile çöpleri satın alan şirketler tarafından çöplerden atık toplamalarına izin verilmemesi ya da kendilerine bu konuda büyük zorluklar çıkarılması durumuyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Kendilerine iş güvencesi sağlanarak ve sorunun çözümüne dâhil edilerek politika üretilmemesine tepki göstermektedirler. Atık toplayıcılar görsel olarak da yeni kent mekânlarında karşılaşılmak istenmeyen insanlardır. Çalışırken gördükleri kötü muamele, ötekinin kendilerine değersizleştirerek bakışı atık toplayıcılar için baş edilmeyi gerektiren bir sorundur. *Katık* dergisi, geri dönüşüm işçilerinin bütün bu sorunlarını dile getirebilmek, yalnız olmadıklarını hissedebilmek, çözüm üstüne düşünmek, kendileri hakkında/adına konuşan ve çoğu kez sorunlu temsiller üreten dile karşı çıkmak ve kendine ses vermek işlevlerini yerine getiren özdüşünümsel bir madun karşıt kamusal alan olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

Aksoy, S. (2010). Yoksulluğun Türkiye Yazılı Basınında Sunumu. *Journal of Yaşar University*, 19/5, 3221- 3236.

Bora, A. (2007). Kadınlar ve Hane: “Olmayanın Nesini İdare Edeceksin?”. Necmi Erdoğan (Edited by), *Yoksulluk Halleri Türkiye’de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* (97- 132) İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, A. & Çağlar, K. (2003). New Poverty and The Changing Welfare Regime of Turkey. Ankara: Report Prepared fort he United Nations Development Programme.

Bullock, H. (2001). Media Images of the Poor. *Journal of Social Issues*, 57/2, 229- 246.

Clawson, A.R. & Trice, R. (2000). Poverty As We Know It: Media Portrayals of the Poor. *The Public Opinion Quarterly*, 64, 53- 64.

Çiğdem, A. (2007). Yoksulluk ve Dinsellik. Necmi Erdoğan (Edited by), *Yoksulluk Halleri*

Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri (203- 247) İstanbul: İletişim Yayınları.

Dinler, D. (2010). İşçinin Varlık Problemi. *Birikim*, September, 1, 2012,

http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=671&makale=%C4%B0%-C5%9F%C3%A7inin

Erdoğan, N. (2007a). Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar. Necmi Erdoğan (Edited by), *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* (29- 46) İstanbul: İletişim Yayınları.

Erdoğan, N. (2007b). Yok-sanma: Yoksulluk- Mâduniyet ve "Fark Yaraları". Necmi Erdoğan (Edited by), *Yoksulluk Halleri Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* (47- 95) İstanbul: İletişim Yayınları.

Ergül, H.& Gökalp, E.& Cangöz, İ. (2012). *Medya Ne ki… Her Şey Yalan! Kent Yoksullarının Günlük Yaşamında Medya*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Gökalp, E.& Ergül, H.& Cangöz, İ. (2010). Türkiye'de Yoksulluğun ve Yoksulların Ana Akım Basında Temsili. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 13/1, 145- 182.

İnsel, A. (2001). İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri. *Toplum ve Bilim*, 89, 62- 72.

İsen, G. (2005). Bir Paradigma Sorunu Olarak Çöp. *Cogito*, 43, 137- 153.

Köse, H. (2007). *Alternatif Medya*. İstanbul: Yirmidört Yayınevi.

McKendrick, J., Sinclair, S., Hugh, A.I., Scott, G., Dobbie, L. (2008). The Media, Poverty and Public Opinion in the UK, Kasım, 15, 2012,

http://www.www.spectacle.co.uk/uploads/other%20media/PovMMedia,%20poverty%20and%20public%20opinion%20FINAL.pdf

Özdoğan, M. (2010). Görünmez Adam Göründüğünde. Radikal Gazetesi, Eylül, 1, 2012, http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=980188&-Date=14.02.2010&CategoryID=97

Özgen, N. (2001). Kentte Yeni Yoksulluk ve Çöp İnsanları. *Toplum ve Bilim*, 89, 88-101.

Pınarcıoğlu, M. & Işık, O. (2001). 1980 Sonrası Dönemde Kent Yoksulları Arasında Güce Dayalı Ağ İlişkileri: Sultanbeyli Örneği. *Toplum ve Bilim*, 89, 31- 61.

Somay, B. (2005). Çöp Nereye Gider?. *Cogito*, 43, 162- 169.

Şenses, F. (2009). Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yardımcı, S. & Saltan, A. (2007). Geri Dönüşümün Görünmeyen Yüzü. *Toplum ve Bilim*, 108, 206- 238.